

EĞİTİM
yayınevi

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

İletişim Odaklı Güncel Yaklaşımlar

EDİTÖRLER:

Selin BİTİRİM OKMEYDAN

Mine SARAN

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

İletişim Odaklı Güncel Yaklaşımlar

Editörler: Selin Bitirim Okmeydan, Mine Saran

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Ziya Aydoğın (yza@egitimyayinevi.com)

Genel Yayın Koordinatörü: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)

Sayfa Tasarımı: Kübra Konca Nam

Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yayıncı Sertifika No: 14824

ISBN: 978-605-7786-25-8

1. Baskı, Kasım 2019

Baskı Cilt

Dizgi Ofset Matbaacılık

Matbaacılar Sit. 10451. Sk. No: 4

Karatay/KONYA

Kütüphane Kimlik Kartı

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

İletişim Odaklı Güncel Yaklaşımlar

Selin Bitirim Okmeydan, Mine Saran (Editörler)

XIV+242 s., 165x240 mm

Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-605-7786-25-8

1. Akademik Bir Disiplin Olarak Kültürlerarası İletişim ve Kuramsal Temelleri, 2. Kültürlerarası Pazarlama ve Reklam, 3. Kültürlerarası İletişim ve Uluslararası Halkla İlişkiler, 4. Çalışma Kültürü ve Ulusal Kültür İlişkisi, 5. Uluslararası İşletmelerde Kültürlerarası İletişim ve Liderlik, 6. Kültürlerarası İletişim Eğitimi, 7. Kültürel Zekâ Kuramı ve Türkçe Alanyazını Üzerine Betimsel Bir Analiz, 8. Kültürlerarası İletişim ve Beden Dili, 9. Kamu Diplomasisi Uygulama Alanı Olarak Kültürel Diplomasi

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM
yayınevi

Rampalı İş Merkezi Kat: 1 No: 121

Tel: 351 92 85 • Meram/KONYA

E-mail: bilgi@egitimyayinevi.com

 Kitapmatik

*Küçük gri pati izlerini ömrüm boyunca
kalbimde taşıyacağım Oscar ödülüne, bana
öğrettiği her şey için sonsuz sevgi ve özlemle...*

Selin BİTİRİM OKMEYDAN

GÜZEL YAŞAMAYI öğretenlere...

Mine SARAN

İlgili Makama

Eğitim Yayınevi ve Salon Yayınları olarak 1998 yılında yayın hayatına başlamış olup şu an itibariyle sektörde üretmiş olduğumuz 500'ü aşkın eser ile yayın hayatına devam etmekteyiz. Tüm eserlerimiz ulusal (YÖK yönetmeliği) ve uluslararası yayın kriterlerine uygun olarak yayımlanmaktadır. Ayrıca yayınlarımız hem dünya hem Türkiye kütüphane, üniversite ve tarama araçlarında kataloglanmaktadır. (Harvard University Library, Stanford University Library, Cornell University Library, Columbia University Library, Princeton University Library, Mainz University Library, University of California Berkeley Library, Michigan University Library, Worldcat, Google Scholar, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve daha fazlası)

Uluslararası düzeyde faaliyet yürüttüğümüz 20 yıllık süreç içerisinde telif alışverişi ve eser yayını noktasında Harvard University Press, Pearson Publishing, Routledge (Taylor & Francis Group), Wiley Publishing, Hachette Book Group, Penguin Book Brand, Amazon Publishing, Palgrave Macmillan, Springer, Hay House, Harper Collins Publishg Group, Bloomsbury ve daha fazla global marka ile üst seviye çalışma ortaklığımızı uluslararası yayın çerçevesinde sözleşme ile sabit olarak yürütmekteyiz. Ayrıca Fellowship gibi toplantılar vasıtası ile de yayınlarımızın telif satışını tüm dünya ülkelerine satmaya devam etmekteyiz.

INJOSS, IJI, ITESFD gibi kongre ve dergi yayını yapan uluslararası markalarımız aracılığı ile de dünyanın her yerinden akademisyenleri bilimsel çalışma/aktif proje maksadı ile bir araya getirmekteyiz.

Yola çıktığımız dünden bugüne kadar misyon ve amacımız "kaliteli yayın üretmek" olmuştur. Teknoloji ve teknolojinin getirmiş olduklarıyla bilginin daha yaygın ve kolay erişilebilir olduğu modern çağda, doğruluk ve dürüstlük anlayışımızdan taviz vermeden yüzlerce yazarımız ile yola devam etmekteyiz. Misyonumuz gereği okuyucuların her zaman için doğru ve yararlı bilgiye ulaşması en önemli amaçlarımız arasındadır.

Eğitim Yayınevi/Salon Yayınları

Yusuf Ziya AYDOĞAN

Yusuf Ziya AYDOĞAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VII
ÖNSÖZ	X
YAZARLAR HAKKINDA	XI
AKADEMİK BİR DİSİPLİN OLARAK KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM VE KURAMSAL TEMELLERİ	15
Mükerrem ÖNLÜ — Mine SARAN	
KÜLTÜRLERARASI PAZARLAMA VE REKLAM	55
Yunus Emre ÇAĞDAŞ	
KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM VE ULUSLARARASI HALKLA İLİŞKİLER	93
Selin BİTİRİM OKMEYDAN	
ÇALIŞMA KÜLTÜRÜ VE ULUSAL KÜLTÜR İLİŞKİSİ	125
M. Sencer ÖZEN	
ULUSLARARASI İŞLETMELERDE KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM VE LİDERLİK	153
Cudi Kaan OKMEYDAN	

KÜLTÜLERARASI İLETİŞİM EĞİTİMİ

183

Selime GÜMÜŞ — Ezgi GÜNEŞ

**KÜLTÜREL ZEKÂ KURAMI VE TÜRKÇE ALANYAZINI ÜZERİNE
BETİMSSEL BİR ANALİZ**

205

Zeynep AKSOY

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM VE BEDEN DİLİ

221

Gülsüm ÇALIŞIR

**KAMU DİPLOMASİSİ UYGULAMA ALANI OLARAK KÜLTÜREL
DİPLOMASİ**

239

Aziz UÇAK

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM VE BEDEN DİLİ

Gülsüm ÇALIŞIR*

“Benliğimizin yüzümüzdeki izlerden belli olması bizi ele veren en zayıf tarafımızdır; çünkü yüzümüz gözetilir ve onun ifadesine sözlerimizden çok daha fazla inanılır.”

Francis Bacon

Giriş

Küreselleşme denilen olgu pek çok alanda birçok değişim ve dönüşüme yol açmıştır. Ekonomiden siyasete, kültürden iletişime kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan bu değişim, her alanda yeni oluşumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sınırların ortadan kalkması olarak da adlandırılan kavram, uluslararasılaşma anlamında hayatın pek çok alanını yeniden şekillendirmiştir. Söz konusu kavramın yaygınlık kazanmasıyla birlikte gerek uluslar gerek toplumlar gerekse de insanlar artık farklı kültürden uluslarla, toplumlarla ve insanlarla eskisinden daha fazla etkileşimde bulunmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak da kültürlerin birbirleriyle karşılaşmaları, birbirlerini etkilemeleri ve birbirleri ile iletişime geçmeleri durumu gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada farklı kültürlerin birbirleri ile karşılaşmaları sonucunda ortaya çıkan etkileşim, sözsüz iletişim özelinde ele alınarak incelenmiştir. Başka bir deyişle kültürlerarası iletişimin beden diline nasıl yansıdığı aktarılmıştır. Kültürden kültüre farklı anlamlar içeren sözsüz iletişimin önemli parçalarından biri olan beden dilinin öğelerinin açıklaması yapılırken tarama modelinden faydalanılarak

* Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, gulsumcalisir@yahoo.com; gulsumcalisir@gumushane.edu.tr

literatür taraması yapılmış ve konuyla ilgili kavramlara ve bilgilere ulaşılmıştır. Elde edilen bilgiler, örneklerle ve resimlerle anlatılarak zenginleştirilmiştir.

Kültür

Kültür kavramı, farklı disiplinlerde farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Her alan kavrama, kendi içinde kendine özgü anlamlar yüklemektedir. Ancak kavrama yüklenen genel bir anlamla kültür, insanın yapıp ettiği her şey olarak ifade edilmektedir. Böylelikle kültür kavramını insan eliyle üretilenler şeklinde açıklamak mümkündür. Akarsu (1998: 80) tarafından insanların bir bütün haline gelip kültürü yarattığı yönündeki ifadesi, bu açıklamayı destekler niteliktedir.

Orta Çağ'da bilinmeyen kültür kavramı, 17. yüzyıla birlikte doğa kavramının zıt anlamı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bunun nedenini adı geçen yüzyıl ve sonrasının Batı'da yeni bir aydınlanma dönemine karşılık gelmesi, doğa olaylarının çözümlenmeye başlaması ve bilimin öncelikli hale gelmesiyle açıklamak mümkündür. Bilimin gelişimi, bilgi birikiminin artmasına ve doğanın daha anlaşılır duruma gelmesine yol açmıştır. Bu da sadece doğanın verdikleriyle yetinmeyen insanın kendi isteklerinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylelikle kültür, doğanın insanlığa sunduklarının dışında insanın ortaya koyduğu her şey olarak açıklanmıştır. Bu durum kültür ve uygarlık kavramlarının birbiri yerine kullanılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Fakat zamanla uygarlık ile insan ürünlerinin maddi olan yanı, kültür kavramı ile de maddi olmayan yanı anlaşılmaya başlanmıştır (Kartarı, 2014: 8). Doğal ortamına uyum göstermek için kültürü meydana getiren ve kültürlenerek bahsi geçen uyumlanmayı sağlayan kültürün oluşum sürecinde diğerleriyle bir araya gelen insanların varlığı söz konusudur (Oskay, 2000: 312).

Bir insan topluluğunun uzun zaman yaşaması sonunda ortaya çıkan varlığı "kültür" olarak adlandırmak mümkündür (Özkan, 2010: 80). Appadurai (1990: 6) benzerlik ve farklılıkların karşılıklı olarak birbirini beslemesi ve zenginleştirilmesi sonucunda gelişen sürecin kültürün oluşumuna katkı sunduğundan söz etmektedir. Daha geniş bir ifadeyle kültür; kişinin dahil olduğu toplumdan öğrendiği bilgi, gelenek, görenek, davranış, yasa, sanat, zanaat gibi maddi ve maddi olmayan ürünlerin birbirleri ile etkileşmesinin bir bütünüdür (Gökdağ, 2016: 68). Bugünün ölçütlerine göre ise kültür, insan yaşamının zorlukları içinde bu varlığı sürdüren en önemli, kilidi açan anahtar faktördür (Gezgin ve İralı, 2017: 50). Bu faktörün ana bileşeni ise çeşitli hale gelen kimliklerdir. Kimlikler de şekil alma sürecinde kültürü meydana getirmektedir (Bennett, 2013: 15).

Kültür, yaşamın sürdürebilmesinde gereklilik arz etmektedir (Nalcıoğlu, 2017: 68). Neticede birey bir toplum içinde doğar, büyür, gelişir; dahil olduğu toplumun tüm kültürünü benimser. Bir başka deyişle birey; sosyalleşme sürecinde almış

olduğu kültür değerleri ile biçimlenmekte ve söz konusu her biçimde iletişim edinimlerinde bu kültürün yansımaları görülmektedir (Aziz, 2012: 35). Kültüre göre insanların kurdukları iletişim, kullandığı jestler, mimikler, kodlama ve kod açmaları da değişmektedir. Farklı kültürlerin özelliklerine sahip kişilerin gülüp ağladıkları durum bile farklı olmaktadır (Acar, 2008: 13). Cüceloğlu (2014: 193) tarafından bir yaşam felsefesi olarak görülen kültür, insanların hayatında yol gösterici bir rol üstlenmektedir. Bu noktada "doğru olan"ın yapılmasının önemli görüldüğü anlaşılmaktadır. Farklı bir söylemle doğru olan, paylaşılan kültürdür. Adı geçen kültürün ilk oluşum döneminde yaşamla uyumlu bir halde olma; fakat zamanla değişen yaşam stilinde, katı ve sabit bir hal alma yönü bulunmaktadır. Kültürün tarihi olması da buradan ileri gelmektedir (Simmel, 2008: 58).

Değişik kültürlerin varlığı, araştırmacılar tarafından bu farklılaşmanın sebepleri üzerine çalışma yürütülmesinin nedenleri olarak gösterilmektedir. Farklı kültürlerin aidiyet sebebi dünya ve kimliklerin yaygın şekilde paylaşıldığı bir anlayış sağlayan ortak bir referans çerçevesine sahip olması, düzenleme ve eylemleri koordine etme çabası, faaliyetleri ve sosyal ilişkileri etkileyen baskıların belirlenmesine karşılık gelmektedir. Birden fazla kültürel çerçeve içinde ise anlama ve etkileşim kurma durumuna bağlı olarak kültür, iletişim üzerinde hâkimiyet kurmakta ve bunun sonucunda kültürden kültüre farklı iletişim şekillerinin gelişmesine neden olmaktadır (Koester ve Lustig, 2013: 10-31). Kültürel çerçevenin insanların içinde yaşadıkları ve üyesi oldukları kültürün niteliğinden etkilenmesi ile ortaya çıktığı bilgisini paylaşmakta da yarar görülmektedir. Ayrıca bu kültürel çerçeve bir yörede normal karşılanan düşünce, söz ya da eylemin başka bir yörede uygun görülmemesi durumunu da beraberinde getirmektedir (Çamdereli, 2015: 92).

Anlam, kültürel simgelere göre şekillenmektedir (İnceoğlu, 1993: 51). Başka bir ifade ile anlamın yer bulduğu iletişim ögesi ve kültür karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Bireylerin ait oldukları kültüre göre iletişim kurma biçimleri de değişim göstermektedir (Gudykunst ve Toomey, 1988: 17). Kültürel değerlerin farklılık göstermesi ile oluşan bu değişimlere dair günlük hayatta birçok örnek yaşanmaktadır. Örneğin İsrail'e yeni gelen Kuzey Afrikalı göçmenler otobüs şoförü ile bilet ücreti üzerine pazarlık yapınca veya şoförden evlerine yakın olan bir yerde durma isteğinde bulununca, bu kişilere İsrail'de işlerin bu şekilde sürdürülmediği ve kültürlerinin farklı olduğu söylenmiştir. İngiltere'deki bir üniversiteye ziyarette bulunan Pakistanlı bir profesöre ise, öğrencilerinden kendisi için haftalık periyotta alışverişini yapmalarını istememesi söylendiğinde, aslında ona İngiltere'de bu tarz ilişkilerin ülkesinde baskın gelen kültürden farklı şekilde yürütüldüğü söylenmek istenmektedir (Parekh, 2002: 343).

Farklı kültürlerin varlığı, karmaşık bir organizma olan insanların kültür gibi bilinmeyen unsurların kontrolünü sağlayabilme durumunu beraberinde getirmektedir. Buna göre farklı kültürlerin tanınmasına yönelik gerçekleştirilen araştırmaların bir disiplin altında birlikteliği sağlanmakta ve kültürlerarası iletişim adı altında incelenmektedir (Saran ve Bitirim, 2012: 1086). Kültürler arasında kurulan iletişimi anlayabilmek için öncelikle iletişim olgusunu kısaca tanımlamak uygun görülmüş ve aşağıda yer verilen alt başlıkta söz konusu kavram açıklanmaya çalışılmıştır.

İletişim

İletişim denilen kavram, insanlığın varlığı kadar eskiye dayanmaktadır. Söylendiği kadar kolay olmayan iletişimin, sanılanın aksine sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için çaba gösterilmesi gerekmektedir. İki insanın birbiriyle gerçekleştirdiği etkileşim de bir insanın kendi dışındaki olgu ve diğer canlılarla girdiği etkileşim de iletişim olarak adlandırılabilir. Bu anlamda geniş bir yelpazeyi kapsayan iletişim kavramının tanımını tek bir bileşenle açıklamak pek de doğru görülmemektedir. Literatürde iletişim kavramı üzerine çokça tanım bulunduğunu söylemek mümkündür. İletişim olgusunu kavramsal boyutuyla anlayabilmek adına bu çalışmada aşağıdaki şu tanımlara yer vermek uygun görülmüştür:

- Duygu, düşünce ve bilgileri çeşitli yollarla başkalarına aktarma ve anlamlandırma sürecine iletişim denir (Özkan, 2010: 16).
- Bir gönderen, bir kanal, bir gönderi, bir alıcı, bir gönderen ile alıcı arasındaki ilişki, etki, iletişimin meydana geldiği ortam ve “gönderilerin” değindiği bir dizi şeylere karşılık gelmektedir (McQuail ve Windahl, 2005: 18).
- Mesajlar aracılığıyla toplumsal etkileşim kurma sürecidir (Mutlu, 2005: 79).
- Mesajların değiş tokuşu ve anlam yaratılmasını ifade etmektedir (Gudykunst, 2015: 28).
- Düşünce ve değerlerin ifadesidir (Hartley, 2010: 356).
- Bütün canlı varlıkların yaşam gereği ve ilişkilerin süregiden sürecidir (Erdoğan, 1997: 20).
- Belirli bir coğrafyada aynı doğa şartlarında çeşitli araç-gerecin iş bölümü yoluyla kullanılması ile varlıklarını sürdüren, bu iş bölümünden kaynaklanan farklılıkları haklı kılmak için çeşitli değerler ve inançlar üreterek farklı toplulukları ortak üst kimlikler içinde kaynaştırmayı hedefleyen insanların etkinliğidir (Oskay, 1992: 15-16).

Bal (2013: 16) tarafından ise iletişim, belli bir kaynaktan kodlanan iletilerin, bir kanal aracılığıyla alıcıya ulaşması ve kodların çözümlenmesi

sonucunda geribildirim ile kaynağa farklı biçimlerde ulaşması süreci olarak değerlendirilmektedir. Gerbner'e göre iletiler kültürde paylaşılan kodlanmış simgesel biçimlerdir. Kültürdeki ileti dizgeleri ortak imgeler oluşturmakta ve ardı sıra belirli anlamlar taşıyan simgeler yaratılmaktadır (Usluata, 1991: 17). Diğerlerinden farklı olarak Gerbner'in iletişim ve kültür arasında kurduğu ilişki ağı dikkat çekmektedir.

İletişimin gerçekleşme sürecinde kaynağın iletinin kodlanması esnasında mesajı yönlendireceği hedefi iyi analiz ederek, onun anlayabileceği bir içerik ve biçimde iletiyi hazırlaması ve bunu doğru bir kanaldan, doğru bir zamanda aktarması gerekmektedir. Elden (2016: 24) bu sürece dair kültürde ortaklık söz konusu değilse, kaynağın kodladığı iletinin yine kaynağın beklentileri doğrultusunda hedef tarafından anlamlandırılmasının mümkün olmayacağı ve etkili iletişimin sağlanamayacağı bilgisini sunmaktadır. Böylelikle kaynak ve alıcı arasında “kodlama” ve “kod açma” aşamasında kültür ögesinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Armağan (2014: 32) etkili iletişimin temelini oluşturulmasında karşdakini kırmadan ve saygı sınırları içerisinde davranarak duygu ve düşünceleri aktarmak, doğal davranışlar sergilemek, söze yumuşak bir ses tonuyla başlamak, ses ötesi göstergelere (jest, mimik, beden dili) özen göstermek, iletişime diğerlerinin katılımını olanaklı kılmak, yargılayıcı, suçlayıcı ifadelerden uzak kalarak ön yargılardan arınmak ve empati yapmak gibi noktalara dikkat edilerek yapıldığı takdirde hem iletişimin kalitesinin artacağına hem de bireyin kendisini geliştireceği yorumunda bulunmaktadır. Tüm bu ilkeler Elden'in (2016) görüşüne göre kültürde ortaklık veya farklılığa göre şekillenmektedir. Başka bir deyişle duygu-düşünceleri aktarmak, davranış göstermek, sesin ve sözsüz iletişimin kullanımı kültürden kültüre göre farklılık göstermektedir.

Adı geçen iletişim sürecinde gönderilmek istenen mesajın sözcük, ses ve beden dili olmak üzere üç ögesi bulunmaktadır (Akman, 2012: 16). İletişim alanında yapılan çalışmalar bu süreçte sözlü iletişimin yüzde 30, sözsüz iletişimin ise yüzde 70 oranında etkili olduğunu ve yüz yüze kurulan iletişimde anlamın yüzde 10'unun kelimelerden, yüzde 30'unun ses tonundan, yüzde 60'ının da mimiklerden anlaşıldığını göstermektedir (İzgören, 2000: 6). İletişimde sözlü iletişimin anlamlı hale gelmesinde yüz ifadeleri, beden hareketleri, ses tonlaması her zaman etkili olmuştur. Böylelikle sözsüz iletişim, sözel içeriğin anlamlandırılmasında ve yorumlanmasında önemli ve güvenilir ipuçları verirken, sözlü iletişimi desteklemekte ve pekiştirmektedir. Ancak sözsüz iletişim duyguları yansıttığı için birden çok anlama da gelebilmektedir. Örneğin kişilerarası iletişimde suskunluk, belli bir saygının belirtisi olarak anlaşılabilir gibi yorgunluk, kızgınlık, ilgisizlik, sıkılma anlamına da gelebilmektedir. Böyle

durumlarda sözlü ve sözsüz iletişimin bir arada kullanılarak anlamın daha anlaşılır hale getirilmesi etkili olacaktır. Cüceloğlu'nun (1992), sözsüz iletişimin duyguları belirtme noktasında etkili bir iletişim türü olduğu ve özellikle beden hareketlerinin birçok anlam ifade ettiği; fakat bundan dolayı da belirsiz olabildiği yönündeki yorumu, yukarıdaki ifadelerle benzerlik göstermektedir. Beden dilinin önemi ve bu olgunun incelenmesinde öncü isimlere dair bilgiler ise aşağıda yer alan alt başlıkta sunulmaktadır.

Beden Dili

İletişimde öğrenme ve bilgilendirme, anlamaya karşılık gelmemektedir. Örneğin kişinin çocuğu ya da arkadaşıyla yapacağı bir konuşmada beden dilinin yok olması gün içinde neler olduğu hakkında bilgi verir. Fakat neler yaşadığının anlaşılmasını sağlamaz. İletişimin amacı ise anlamaktır (Baltaş ve Baltaş, 2011: 20). Kişilerin birbiri ile anlaşabilmesi için sembolleri ve paylaşılan kodları anlaması gerekmektedir. Fakat sözsüz iletişimin temel unsurlarından olan beden hareketlerinin her biri farklı sembollere karşılık gelmektedir (Ertürk, 2006: 109). Nitekim beden dili kültürlere göre değişebilmekte ve bu noktada ortak anlamlara ihtiyaç duyulmaktadır (Telman ve Ünsal, 2005: 98-99).

Beden dili, karşı karşıya gelen iki insan arasında duygu ve tutumları öğrenebilmek adına ipuçları sunmaktadır. Kişinin yüz ifadesi, jest ve mimikleri bu noktada yol gösterici olmaktadır. Bu sayede beden dili başarılı bir etkileşimi de mümkün kılmaktadır (Mısırlı, 2013: 119). Hodkinson (2017: 2) tarafından insanların duygu ve düşüncelerinin ilk önce başkaları tarafından görülebilen jest ve mimiklerle aktarıldığı yönündeki görüşü de bu ifade ile paralellik göstermektedir. Anlaşılacağı üzere bedensel dil, anlama noktasında tamamlayıcı ve destekleyici bir işlevle ortaya çıkmakta ve ses yoluyla elde edilen sözel iletişimi desteklemektedir (İzgören, 2005: 6). Özer (2005: 141) tarafından mesajların gönderilme sürecinde kullanılan beden dili, söz konusu iletilerin kostümü olarak isimlendirilmiştir. Beden dilinin iletişim sürecinde sağladığı faydalar ise Kaşıkçı'nın (2002: 18) anlatımı ile şu şekilde ifade edilmektedir:

- Konuşmaya bütünlük kazandırır.
- İletişimde zaman kazandırır.
- Bireylere kendilerini anlatma noktasında kolaylık sağlar.
- Alıcı tarafından anlamayı mümkün kılar.
- Duygu ve düşüncelerin belirlenmesinde ipuçları tanır.

İletişim sürecinde konuşma öncesi ve konuşma sırasında seslerin ötesinde kişilerin eylem ve tavırlar aracılığıyla kendisini ifade etmesinin mümkün olduğu bilgisine öncesinde de yer verilmiştir. Bu noktada beden dilinin hem

önceliği hem de konuşmayı tamamlayan bir yeri ve içeriğinin bulunduğu sonucu çıkarılmaktadır (Girgin, 2010: 26).

Beden dilinin iletişim sürecindeki önemi araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Bu konudaki çalışmaları ile alanda öncü olan isimlerden biri Ray L. Birdwhistell'dir (Dincer, 2012: 23). Birdwhistell (1955: 10), "Background to Kinesics" adlı çalışmasında insanın beden hareketleri ve jestler aracılığıyla nasıl iletişim kurduğuna dair sistematik bir araştırma yürütmüştür. Özellikle Boas, Sapir, Radin, Benedict, Mead, Bateson, Linton ve Labarre adlı antropologların iletişim ve beden dilinin kültürel bağlamda araştırılması gerektiği yönündeki görüşleri, bu araştırmayı sürdürmesine zemin oluşturmuştur. Bu kapsamda göçmen gruplar arasındaki beden dilini inceleyen Birdwhistell, kültürel boyutta beden dilinin ortak kullanım ve türetilmiş olmak üzere iki anlamlandırma türünün olduğundan söz etmiştir. Jolly (2000: 3) tarafından ise Birdwhistell'in beden dili üzerine oluşturduğu teori incelenmiştir. Araştırma sonucunda özellikle beden hareketlerinin "dil" yerine "kod" olarak değerlendirilmesi şeklindeki teoriyi yetersiz bulan Jolly, Birdwhistell'den farklı olarak sözsüz davranışların arkasında psikolojik motivasyon unsurunun daha faydalı bir kriter olduğu görüşüne yer vermiştir.

Ray L. Birdwhistell ile aynı dönemde kültür ve sözsüz iletişime dair çalışmalar yürüten bir başka araştırmacı Edward T. Hall'dir. İletişimin kültürün özünü olduğunu ve aslında yaşamın kendisine karşılık geldiğini savunan Hall, özellikle kültürler farklı olduğunda insanların muhtemelen farklı duyuşal dünyalarda yaşadığını, buna bağlı olarak da duyularını farklı şekilde kullandıkları görüşünü paylaşmaktadır. "İletişim kültürdür, kültür iletişimidir" ifadesini kullanan Hall (1966: 186), kültür noktasında ise bir kültürel unsurun yalnızca bağlamı ışığında yargılanması gerektiğini savunmuştur.

Yine aynı yıllarda sözsüz iletişim konusunda araştırma yapan öncü isimlerden biri Dr. Albert E. Sheflen'dir. Çoğunlukla "Vücut duruşu" ya da "bedensel yansıma" olarak bilinen beden dilini inceleyen Sheflen (1964: 316), bu anlamda ilişkileri analiz eden ilk araştırmacı olma özelliğine sahiptir. Araştırma sonucunda elde ettiği bulgulardan biri, birbirleriyle konuşan insanların benzer baş ve vücut hareketleri gösterdiği; bir başka ifade ile "uyum" sağladığı yönündedir (Sheflen, 1980: 327-328). Ayrıca başkalarının hareketlerini kopyalamayı anlaşmanın bir yolu olarak gören Sheflen, aynı zamanda başkalarının jest, mimik ve beden hareketlerini kopyalamanın onları sevdiğini söylemenin bir başka şekilde gösterilme biçimi olduğundan söz etmiştir (Pease, 1988: 109).

Yapılan araştırmalar kültür, iletişim, kültürlerarası iletişim ve beden dili arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bir coğrafyada yaşayan insanların

geçmişten bugüne dek ortak şekilde oluşturduğu kültür hem sözlü hem de sözsüz iletişime etki etmektedir. Özellikle farklı kültürlerin birbiriyle olan iletişimi ve bu iletişimin beden dili bağlamında incelenmesi bu araştırmanın konusuna karşılık gelmektedir. Konuya ilişkin detaylı bilgi ise aşağıdaki alt başlıkta anlatılmaktadır.

Kültürlerarası İletişim ve Beden Dili

İletişim olgusu, bilginin iletilme sürecidir; başka bir deyişle dünü bugüne bağlayan, bugünü de yarına taşıyan süreç iletişimidir; kültür de statik değildir; kültürün devamlılığını sağlayacak ya da değiştirecek olan iletişimidir (Usluata, 1991: 63). İletişim süreci birey-birey, birey-grup, grup-grup, iki ülke arasında olabildiği gibi kültürlerarasında da gerçekleşebilmektedir (Bal, 2013: 33). Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde kültürlerarası iletişime dair ifadeler yer vermek uygun görülmüştür.

Kültürlerarası iletişim denildiğinde akla ilk gelen nokta; farklı kültürlerden olan insanların birbirleriyle kurdukları etkileşimdir. Söz konusu etkileşim sayesinde diğer kültürden olanların anlaşılması, kültürel farklılıkların göz önünde bulundurulması anlamların aktarılması; yani başka kültürden olanlarla aramızda bir etkileşimli iletişim ortamının yaratılması durumu ortaya çıkmaktadır. Etkileşimde kaynak ve alıcının temel unsur olduğu dikkat çekmektedir. Kültürlerarası iletişim Koester ve Lustig (2013: 43) tarafından farklı kültürlerden kişilerin ortak anlamlar meydana getirdiği sembolik, yorumlayıcı, işlemsel ve bağlamsal bir süreç olarak tanımlanmıştır. Bu tanımda da kültürler, bu kültüre mensup insanlar ve iletişim sürecinde anlamların oluşumu dikkat çekmektedir. Kültürlerarası iletişimde kaynak ve alıcının farklı kültürlerden olması söz konusudur. Kültürel farklılıklar nedeniyle kurulan iletişimde kodlamalar ve anlamlandırmalar da farklılık arz edebilmektedir. Bütün kültürler, diğerinin varlığını ve kültürel uygulamalarını kabul etmek suretiyle oluşan kültürel kimlikler yoluyla varlığını göstermektedir (Huseh ve Chen, 2014: 1).

Kültürlere göre jest, mimik, temas, kişisel alan, duruş gibi sözsüz iletişim unsurları farklılık göstermektedir. Çünkü kültür, iletişimde kod açma; yani iletilerin anlamlandırılmasında etkili olmaktadır (Persina 2010, 2010: 78). Farklı kültürlerden bireylerin bir araya gelmesi durumunda anlam farklılıklarının yaşanma olasılığı da bundan kaynaklanmaktadır (Mısırlı, 2013: 33). Bu farklılıklara kod açma sürecindeki birey tarafından duygusal eksiklikler, beden dilini anlamama-yanlış anlama ve buna bağlı çatışmalar yol açmaktadır (Persina, 2010: 87).

Beden dili ile sözsüz anlatım da yüzyıllar boyunca kullanılagelmiştir (Usluata, 1991: 22). Sözsüz iletişim; yer ve zamanın kullanımına ilişkin davranışlara karşılık gelen, anlam aktarımında yer bulan, en fazla kültürel yapıdan etkilenen

bir tür kodlama yapısı olarak tanımlanmaktadır (Dodd, 1997: 10). Bu iletişim biçimine dahil olan beden dili, toplumsal bir varlık olan insanın ilk anlaşma yeri olarak kabul edilmektedir. Çünkü duygu, düşünce ve istek vb. etkinlikleri beden hareketleri ile alıcı konumundaki kişiye aktarabilmek mümkün olmaktadır (Baltaş ve Baltaş, 1992: 11). Mesajların gönderilmesinde ve anlaşılmasında etkin bir yere sahip olan beden dilinin daha güvenilir ve inanılır bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir (Selçuk, 2000: 130). Kelimeler kadar değişken olmayan ve kontrolünün zor sağlandığı beden dili yine de daha etkili görülmektedir (Molcho, 2000: 14). Böylesi bir durumda kültürlerarası bağlamda sözlü ve sözsüz iletişimin bir arada değerlendirilmesi uygun olacaktır. Öncesinde kültürlerde bütün ilişkiler için önemli olan dört koşulu belirtmekte fayda görülmektedir (Hartley, 2010: 150):

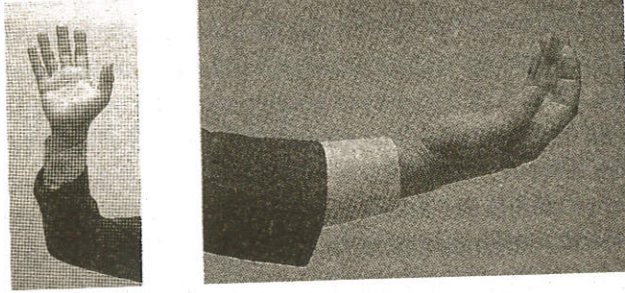
- Diğer kişinin mahremiyetine saygı duymak,
- Konuşma süresince diğer insanla göz temasını sürdürmek,
- Diğer kişinin verdiği sırrı açıklamamak,
- Diğer kişiyi kalabalık içinde eleştirmemek.

Yukarıda yer bulan koşullar özellikle farklı kültürlere üye kişilerin karşılıklı iletişim sürecinde empati gösterme, saygı duyma ve değer vermenin öncelikli görülmesinin önemine işaret etmektedir.

Herder'e göre kültürlerin etkisi bireyin düşünme, hissetme ve yargılama biçimlerine, yiyeceklerine, giysilerine, beden hareketlerine, konuşma biçimine, kendini anlama şekline, beğenilerine, sevinçlerine, kederlerine, hedeflerine, hayal gücüne, estetik ve ahlaki duyarlılıklarına nüfuz etmektedir (Parekh, 2002: 88). Karşılıklı kültürlerin iletişiminde kültürleri benzer veya farklı kılan boyutlar bulunmaktadır (Gudykunst, 2015: 60). Bu çalışma, iletişimde beden dili bağlamında kültürlerarası farklılıkları belirleme ve elde edilecek bilgiler ekseninde değerlendirmeye gitme amacı gütmektedir. Buna göre ilgili farklılıklara dair örneklerle yer vererek açıklama yapmak daha sağlıklı olacaktır.

İletişim sürecinde evet ya da hayır demek için baş sallama hareketi, kültürden kültüre farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Avrupa kültürlerinde hayır ifadesi başı sağa sola sallama ile Türklerde ise başın yukarı doğru itilmesi ile yapılmaktadır (Çamdereli, 2015: 61). Evet, Türk kültüründe başın aşağıya eğilmesi; hayır ise, yukarı kaldırılmasıyla ifade edilmektedir. Kaş çatmanın anlamı evrenseldir (Usluata, 1991: 67). Beden dili anlamlarının kültürden kültüre fark göstermesi dışında, benzer anlamlar taşıdığı görülmektedir. Bu durumun farklı kültürlerde sahip kişiler arasındaki bağ ve bağlaşımın varlığından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Resim 1. El Sallama ve Gel İşareti

Kaynak: Zuhul Baltaş ve Acar Baltaş, *Beden Dili*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992, s. 54.

Türklerde “gel” anlamındaki el işareti, Almanya’da “merhaba” anlamına gelmektedir. Merhaba anlamındaki ifade, Türk toplumunda ise eli açıp omuz hizasında kaldırarak hafifçe iki yana sallamak hareketine karşılık gelmektedir (Dökmen, 2000: 28). Ayrıca arkadaşıyla bir yerde karşılaşan bir Türk sarılıp öpme yoluyla, bir Kuzey Avrupalı ise elini sıkarak duygularını iletmektedir. Türkler için sarılıp öpme olumlu bir davranış olarak nitelendirilirken, güç aralığı ve davranışçılık boyutlarında Türk kültürüne yakın olan Japon kültüründe bireylerin kamuya açık alanlarda birbirlerini öpmesi normal karşılanmamaktadır (Samovar ve Porter, 1991: 186).

Resim 2. İki Elin Parmak Uçlarını Birleştirme İfadesi

Kaynak: Ahmet Alpaslan, *İnsan Okuma Sanatı: Etkili İletişim Teknikleri*, *Beden Dili Okuma*, Hitabet, Diksiyon, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2016, s. 113.

Yukarıdaki görselde yer bulan iki elin parmak uçlarını bir tepe şeklinde birleştirme ifadesi Türk kültüründe beğenme anlamına gelmektedir. Arabistan’da “yavaşla”, Kıbrıs Türklerine göre “gününü göreceksin!” ve İtalyan kültüründe ise “rezalet, küfür” anlamı taşımaktadır (Kılıç, 2013). Bu anlam farklılığının, sahip olunan değerlerin kültürden kültüre değişim göstermesi ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Resim 3. Başparmak ve İşaret Parmağı ile Daire Oluşturma İfadesi

Kaynak: Emrah Akçay, *Külâhıma Anlat: İş Dünyasında ve Sosyal Hayatta Beden Dili ve Yalan Avcılığı*, İstanbul: Abaküs Yayınları, 2017, 139.

Amerika ve Batı kültüründe “tamam” anlamına gelmektedir. Aynı hareket Japonya’da “para”, Fransa’da “sıfır”, bazı Akdeniz ülkelerinde “eşcinsellik”, Hindistan’ın bazı şehirlerinde ise “tebrik etme” anlamını taşımaktadır (Dutta, 2011: 36).

Resim 4. Şakak Gösterme İfadesi

Kaynak: Zuhul Baltaş ve Acar Baltaş, *Beden Dili*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992, s. 41.

Avuç içi karşıya bakacak şekilde başparmak ile şakak gösterme hareketi Batı kültüründe “delilik” anlamını vermektedir. Hollanda’da ise “akıllı insanlar” için kullanılır.

Görüldüğü üzere beden hareketlerinin anlamında kültürden kültüre tezat anlamlar doğabilmektedir. Bu anlam bilgisine sahip olmanın kültürlerarası iletişimde çatışma yaşamamak adına önemli olduğunu söylemek mümkündür.

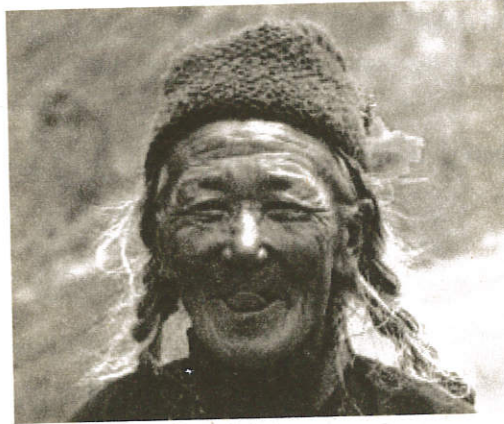
Resim 5. Gülme İfadesi

Kaynak: İrfan Mısırlı, İletişim, Ankara: Detay Yayıncılık, 2013, s. 118.

Türk ve Avrupa kültürüne göre gülme ifadesi, “içtenlikle kabul etme veya onaylama” anlamındadır. Asya’da ise tezat şekilde “memnun olmama” anlamına karşılık gelmektedir (Hey, 1997: 65).

Resim 6. Dil Çıkarma İfadesi

Kaynak: <http://www.milliyet.com.tr/Kulturlere-gore-10-farkli-selamlasma-bicimi/>, Erişim Tarihi: 28.06.2019.

Resim 6’da verilen görselde Tibetli biri “merhaba” anlamına gelen dil çıkarma ifadesini kullanmaktadır. Türklerde ise bu hareket “alaya alma” olarak nitelendirilmektedir (Anık, 2012: 98).

Resim 7. Çene Sıvazlama İfadesi

Kaynak: Zeyyat Sabuncuoğlu, İşletmelerde Halkla İlişkiler, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları, 2010, s. 255.

Çene sıvazlamak Fransa, İsviçre’nin Fransızca konuşulan bölgesi ve Belçika’da “sıkılma”, Türk kültüründe ise “düşünme” anlamına karşılık gelmektedir. İngiltere ve İskoçya’da “bir sırrı paylaşmak” için burna dokunulmaktadır. Aynı hareket Galler’de “burnun şekilsiz” olduğunu göstermek için kullanılmaktadır. Türk kültüründe ise böyle bir işaret yer almamaktadır. Elleri bele koymak ya da cepte tutmak özellikle Meksika ve Endonezya’da “burnu büyüklük” şeklinde algılanmaktadır. Aynı hareket Türk kültüründe de “hava atmak olarak” görülmektedir (Savaş, 2017: 99).

Resim 8. El Çırpma İfadesi

Kaynak: Mehmet Emin Yeşil, Gizli Güç Beden Dili: İş ve Sosyal Hayatta Beden Dili, İletişim ve İlişkiler, İstanbul: Maşuk Kitap, 2016, s. 115.

Batı ve Türk kültüründe beğenme ve takdir anlamında el çırpma hareketi yapılmaktadır. Tibetlilerde ise kötü güçleri uzaklaştırmak için yapılan sembolik bir harekettir (Anık, 2012: 97).

Resim 9. Tehdit Etme İfadesi

Kaynak: Ahmet Alpaslan, İnsan Okuma Sanatı: Etkili İletişim Teknikleri, Beden Dili Okuma, Hitabet, Diksiyon, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2016, s. 122.

Türk ve Amerikan kültüründe işaret parmağını göğüs hizasında öne arkaya doğru hareket ettirmek, “uyarmak-tehdit etmek” anlamında kullanılmaktadır. Almanlar ise avuç içleri kendilerine dönük şekilde işaret parmağını sağ-sol şeklinde sallamaktadır (Cangil, 2004: 73).

Ülkeden ülkeye görülen kültürlerarası farklılıklar dışında, aynı ülkenin farklı bölgelerinde dahi kültürel simgelerin anlamları değişebilmektedir. Kartarı'nın (2014: 207) ifadesinde bu farklılığı şu şekilde görmek mümkündür: Gaziantep veya Hatay'da genç birinin altın dişe sahip olması onun nişanlandığı anlamına gelirken bu mesaj Trabzon'da algılanmaz; Kars'ta ise altın diş, gencin ekonomik durumunun göstergesi olarak kabul edilir. Ayrıca sözsüz iletişim anlamında da doğrudan göz teması kurma, Türkiye'de belli yörelerde uygun bulunmamaktadır. İletişime giren kişiler için bunları bilmek, o yöreye ait kültür kalıplarını bilmeye de karşılık gelmektedir (Telman ve Ünsal, 2005: 58).

Değişen coğrafi bölgelerle birlikte yaşamların uzantısı olan kültürlerde de değişimler ortaya çıkmaktadır. Farklılaşan kültürlerle birlikte kullanılan iletişim dilinde de farklılıklar doğmaktadır. Söz konusu farklılıklar sadece kullanılan ana dil ile sınırlı kalmayıp iletişimin önemli bileşenlerinden biri olan beden hareketlerinde de ortaya çıkmaktadır. Böylelikle bir ülkede ya da bölgede iletişimi sağlamak için kullanılan beden hareketleri, başka bir ülke ya da bölgede tamamen farklı bir anlama gelebilmektedir. Bunun nedeni olarak da kültürlerin farklılaşmasını göstermek mümkündür.

Sonuç

Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin “ne kadar bilirsen bil, söylediklerin karşındakinin anladığı kadardır” sözünden de anlaşılacağı üzere iletişimde gönderilen mesajdan ziyade mesajın nasıl algılandığı önemlidir. Bir başka ifade ile mesajın kaynak

tarafından gönderilen hali değil de alıcı tarafından anlamlandırılan hali ile mesajdan söz etmek mümkündür. Karşılıklılığı gerekli kılan iletişim, iki ya da daha fazla insan arasında olabileceği gibi iki ülke arasında da gerçekleşebilmektedir. “Kültürlerarası iletişim” adı verilen bu iletişimsel boyutta, kültür ve iletişimin birlikteliği söz konusudur. Bir etkileşimin olduğu bu süreçte iki farklı kültür ve birbirinden farklı olmanın iletişim sürecine yansımaları söz konusudur. Bu nedenle kültürlerarası iletişim kavramı araştırmacılar tarafından bir disiplin olarak incelenmeye değer bulunmuştur.

Farklı kültürlere mensup insanlar için sadece sözlü iletişim değil, sözsüz iletişim de önem taşımaktadır. Çoğu zaman söze başlamadan dahi bir insanın göz teması, jest, mimik, el-kol, vücut hareketlerinden bir anlam çıkarmak mümkün olmaktadır. Alanyazına göre yüz yüze kurulan iletişimde anlamın yüzde 10'u kelimelerden, yüzde 30'u ses tonundan, yüzde 60'ı da mimiklerden anlaşıldığı bilgisi de bu iddiayı destekler niteliktedir. Fakat kültürlerarası iletişim boyutunda bir tebessüm bile farklı anlam ifade edebilmektedir. Bu noktada anlamama ya da yanlış anlama kaynaklı iletişim çatışmalarının oluşması muhtemeldir. Söz konusu anlaşmazlıkları engellemek amacıyla kültürlerarası iletişim boyutunda beden dili anlamlarının bilinmesinde fayda görülmüştür. Çünkü farklı kültürlere mensup insanlar arasında iletişimin başlaması adına algılama ve anlamlandırma önem taşımaktadır. Kültürel uyumun yakalanması sonucunda sağlıklı ve etkili bir iletişim kurabilmek de mümkün olmaktadır.

Farklı kültürlerin birbiriyle olan iletişimi ve bu iletişimin beden dili bağlamında incelenmesi bu araştırmanın konusuna karşılık gelmektedir. Buna göre beden hareketlerinin tebessümden, merhabalaşmaya; onaylama-reddetmekten, emir komutlarına kadar ülkeden ülkeye hatta yöreden yöreye değişen anlamları incelenmiştir. Sonuçta bir tarafta olumlu karşılanan bir hareketin, başka bir ülke ya da yörede tezat bir anlam taşıdığı görülmüştür. Çoğu kültürde selamlaşma ve vedalaşma anlamına gelen el sallama hareketinin, Yunanistan'da “cehennem ol” anlamına karşılık gelmesi buna örnektir. Aynı şekilde Türk ve Avrupa kültürüne göre gülme ifadesinin içtenlikle kabul etme veya onaylama anlamında, Asya'da ise memnun olmama durumunda kullanılması da aksi bir durumdur. Etkileşimde bulunan kişiler arasında iş birliği kurmak adına bu anlam farklılıklarının bilinmesi merkezi bir rol oynamaktadır.

Görünen odur ki; anlamak amacı taşıyan iletişim sürecinde iki farklı kültür söz konusu olduğunda beden dili daha fazla önem taşımaktadır. Çünkü gülme ya da ağlama ifadesi bile kültürden kültüre farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Sözsüz iletişimde yer bulan beden dili anlamlarının kültürel değerlere göre değişkenlik göstermesi durumu da kabul edildiğinde, bu farklılıkların kültürlerarası iletişime yansıtıldığı anlaşılmaktadır. İletişim sürecindeki aksaklıkları kaldırmak adına

kültürlerarası iletişim bağlamında beden dilini incelemek araştırmaya değer bir konu olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKARSU, B. (1998). *Dil-Kültür Bağlantısı*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- AKÇAY, E. (2017). *Külâhıma Anlat: İş Dünyasında ve Sosyal Hayatta Beden Dili ve Yalan Avcılığı*, İstanbul: Abaküs Yayınları.
- AKMAN, T. K. (2012). *Genel İletişim*, İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- ALPASLAN, A. (2016). İnsan Okuma Sanatı: Etkili İletişim Teknikleri, Beden Dili Okuma, Hitabet, Diksiyon, İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- ANIK, M. (2012). *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap.
- APPADURAI, A. (1990). *Disjunction and Difference in the Global Cultural Economy*, (Ed: M. Featherstone), London: Global Culture.
- ARMAĞAN, A. (2014). "Yalnızlık ve Kişilerarası İletişim İlişkisi: Öğrenciler Üzerine Bir Araştırma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(30), s. 27-43.
- AZİZ, A. (2012). *İletişime Giriş*, İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- BAL, H. (2013). *İletişim Sosyolojisi*, Bursa: Sentez Yayıncılık.
- BALTAŞ, Z. ve BALTAŞ, A. (1992). *Bedenin Dili*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BENNETT, A. (2013). *Kültür ve Gündelik Hayat*, (Çev: N. Tokdoğan, B. Şenel ve U. Kara), Ankara: Phoenix Yayınları.
- BIRDWHISTELL, R. L. (1955). "Background to Kinesics", *ETC: A Review of General Semantics*, Cilt: 13, Sayı: 1, New York: Institute of General Semantics, p. 1-8.
- CANGİL, B. (2004). "Beden Dili ve Kültürlerarası İletişim", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, s. 69-78.
- CÜCELOĞLU, D. (2014). *İletişim Donanımları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- CÜCELOĞLU, D. (1992). *Yeniden İnsan İnsana*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ÇAMDERELİ, M. (2015). *İletişime Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları.
- DİNCER, M. K. (2012). *İletişimin Kalbi Sözsüz İletişim Becerileri*, Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- DÖKMEN, Ü. (2000). *İletişim Çatışmaları ve Empati*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- DUTTA, A. (2011). *Beden Dili*, (Çev: A. Beyaz), İstanbul: Arunas Yayıncılık.
- ELDEN, M. (2016). *Reklam ve Reklamcılık*, İstanbul: Say Yayınları.
- ERDOĞAN, İ. (1997). *İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş*, Ankara: İmge Kitabevi.
- ERTÜRK, Y. D. (2006). *Bedenin İki Yansıması: Bedenle İletişim, İletişimde Beden*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, s. 103-116.
- GEZGİN, S. ve İRALI, A. E. (2017). "Modern Ortamda Kültürel Kimliğin Sayısal Yansımaları", (s. 49-64). (Ed: S. Gezgın ve T. Akdal), *İletişim ve Kültür*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- GUDYKUNST, W. B. ve TOOMEY, S. T. (1988). *Culture and Interpersonal Communication*, London: Sage Publications.
- HALL, E.T. (1966). *The Hidden Dimension*, America: Anchor Books.
- HEYD, G. (1997). "Aufbauwissen für den Fremdsprachenunterricht (DaF)"- *Ein Arbeitsbuch, narr Studienbücher*, Günter Narr Verlag.
- HOGG, M. A ve VAUGHAN, G.M. (2007). *Sosyal Psikoloji*, (Çev: İ. Yıldız ve A. Gelmez), Ankara: Ütopya Yayınevi.
- HUSEH, V. ve CHEN, H. (2014). "Cultural Identity", *Key Concept in Intercultural Dialogue*, Sayı: 22, p. 1-2.
- KILIÇ, İ. (2013). "Sözsüz İletişim, Beden Dili", <https://www.slideshare.net/InancAlıkl/beden-dili-body-language>, Erişim Tarihi: 20.06.2019.
- NALCIOĞLU, B. (2017). "Kültürleme ve Medyanın Rolü", (s. 65-74). (Ed: S. Gezgın ve T. Akdal), *İletişim ve Kültür*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- GİRGİN, A. (2010). "Konuşma Yöntemi", *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı: 16, s. 21-32.

- GUDYKUNST, W. B. (2010). *Farklılıklar Arasında Köprü Kurmak*, (Çev. K. Asar), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- GÖKDAĞ, R. (2016). *Kişilerarası İletişim*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- HALL, E. T. (1966). *The Silent Language*, (Çev. M. Kunihiro, Y. Nagai ve M. Saito, C. Kotoba), Tokyo: Nanundo.
- HARTLEY, P. (1993). *Kişilerarası İletişim*, (Çev. Ü. Doğanay vd.), Ankara: İmge Kitabevi.
- HODKINSON, P. (2017). *Media Culture and Society*, London: Sage Publications.
- İNCEOĞLU, M. (1993). *Tutum Algı İletişim*, Ankara: Verso Yayıncılık.
- İZGÖREN, A. Ş. (2005). *Dikkat Vücudunuz Konuşuyor*, İzmir: Altın Yayınevi.
- KARTARI, A. (2014). *Kültür Farklılık ve İletişim*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KAŞIKÇI, ERCAN (2002). *Doğrucu Beden Dili*, İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- KARTARI, A. (2014). "Kültürlerarası İletişim Nedir?", (s. 2-24) (Ed. A. Katarı). *Kültürlerarası İletişim*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 1778, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- LUSTIG, M. W. ve KOESTER, J. (2013). *Intercultural Competence*, United States: Seventh Edition.
- MCQUAIL, D. ve WINDAHL, S. (1982). *İletişim Modelleri*, (Çev. K. Yumlu), Ankara: İmge Kitabevi.
- MISIRLI, İ. (2013). *Görüş, Nezaket ve Protokol Kurallar Uygulamalar*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- MISIRLI, İ. (2013). *İletişim*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- MİLLİYET (2019). "Kültürlere Göre 10 Farklı Selamlaşma Biçimi", <http://www.milliyet.com.tr/Kulturlere-gore-10-farkli-selamlaşma-bicimi-molatik-3883/>, Erişim Tarihi: 28.06.2019.
- MOLCHO, S. (2000). *Beden Dili*, (Çev. E. T. Batır), İstanbul: Gün Yayıncılık.
- MUTLU, E. (2005). *Kitle İletişim Kuramları*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- OSKAY, Ü. (2000). *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri Kuramsal Bir Yaklaşım*, İstanbul: Der Yayınları.
- ÖZER, K. (2005). *İletişimsizlik Becerisi*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- ÖZKAN, M. (2010). *İnsan İletişim ve Dil*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- PAREKH, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, (Çev. B. Tanrıseven), Ankara: Phoenix Yayınları.
- PEASE, A. (1988). *Body Language*, London: Sheldon Press.
- PERSHINA, T. V. (2011). "Kültürlerarası İletişimde Hissi Yetkinlik- Kırılan Kalıplar 2: Kültürlerarası İletişim", (s. 77-91). (Çev. A. Gür), (Ed. Z. Uslu ve C. Bilgili). *Çok Kültürlülük*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- SABUNCUOĞLU, Z. (2010). *İşletmelerde Halkla İlişkiler*, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- SAMOVAR, L.A. ve PORTER, R.E. (1991). *Communication Between Cultures*, Belmont.
- SARAN, M. ve BİTİRİM, S. (2012). "Hofstede'nin Kültürel Boyutlar Kuramına Göre Kültürlerarası Farklılıkların Yönetiminde Halkla İlişkiler ve İletişim", *Kırgızistan II. Uluslararası İletişim Sempozyumu*, s. 1084-1097.
- SAVAŞ, A. (2017). *Bireylerarası İletişim*, (Ed. C. Uluyağcı ve U. Eriş), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- SELÇUK, Z. (2000). *Okul Deneyimi ve Uygulama*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- SHEFLEN, A. E. ve SHEFLEN, A. (1980). *Body Language and The Social Order*, America: Prentice-Hall.
- SHEFLEN, S. (1964). "The Significance of Posture in Communication Systems", *Psychiatry Journal*, Cilt: 27, Sayı: 4, p. 316-331.
- SIMMEL, G. (2008). *Modern Kültürde Çatışma*, (Çev. T. Bora, N. Kalaycı ve E. Gen), İstanbul: İletişim Yayınları.
- STEPHEN, J. (2000). Understanding Body Language: Birdwhistell's Theory of Kinesics, *Corporate Communications: An International Journal*, 5(3), p. 133-139.
- TELMAN, Ü. ve ÜNSAL, P. (2005). *İnsan İlişkilerinde İletişim*, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- USLUATA, A. (1991). *İletişim*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- YEŞİL, M. E. (2016). *Gizli Güç Beden Dili: İş ve Sosyal Hayatta Beden Dili, İletişim ve İlişkiler*, İstanbul: Maşuk Kitap.